

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

FØRSTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1889—91.

Et Bidrag til Mag. Morten Casper Wolfburgs Historie.

Af Lærer S. Jørgensen i Kistrup.

Til ovennævnte ret mærkelige Mands Historie har Hr. Provst Thorup i dette Tidsskrifts 3 Række, IV, 51—63, givet nogle interessante Bidrag. Efter den Tid har jeg fundet nogle utrykte Kilder til Wolfburgs Historie, hvorved det bliver muligt at faa en klarere Forestilling om hans Forhold og deraf flydende Skæbne.

Paa sin franske Udenlandsrejse blev han bekendt med en Mademoiselle Massot, der var en Del ældre end han. Hun var en energisk og begavet Kvinde, der ligesom Wolfburg havde mange Kundskaber og et betydeligt Sprogtalent; men derhos var hun, hvad han ikke var, af en praktisk Natur; hun forstod baade at erhverve Penge og bevare det erhvervede. En fortrinlig Lærerinde har hun sikkert været, derhos kunde hun med ligesaa stor Dygtighed bestyre en Husholdning og et Landbrug. Hun var i Besiddelse af en lille Kapital, som hun overlod Wolfburg, da de bleve forlovede. De fulgtes ad til Danmark, da han sidst paa Aaret 1702 vendte hjem, og han kunde derfor sagtens dengang have Penge i Lommen.

Medens han fortsatte sine Studeringer i Kjøbenhavn og erhvervede Magistergraden, tog hans Forlovede Tjeneste som Gouvernante paa forskellige Herregaarde; i længere

Tid var hun paa Søbysøgaard, der da tilhørte Familien Krabbe¹⁾, og derfra kom hun til Sandholt, der da ejedes af Generalmajor Jacob de Bruin, gift med Karen Krabbe²⁾. Ved sin Dygtighed skaffede hun sig baade Venner og Misundere. Det fik hun Lejlighed til at overbevise sig om, da den gamle Præst i Vesterhæsing—Lyndelse, Hr. Jørgen Pedersen Tranekjær, døde 1710. Mademoiselle Massot tænkte da stærkt paa at skaffe Wolfburg dette Embede. Efter den almindelige Mening tilhørte Kaldsretten Damsbos Ejer, Kaptajn Chr. Corfitz Rosenkrantz, der ejede Kirken i Hovedsognet. Ham havde Massot forstaaet at vinde, og han kaldte derfor Wolfburg. Men Hr. Jørgen Pedersen havde efterladt sig en ung Enke, Karen Lund, der nødig vilde fra Kaldet. Hun var dygtig og brav, havde mange Venner og var meget formuende. Mange saa heller, at Karen Lund blev ved Kaldet, end at Massot skulde have det, og det lykkedes dem at faa Generalmajoren, der ejede Lyndelse Kirke, til at begynde en Strid med Rosenkrantz om Kaldsretten.

Den sidstnævnte førte en Mængde Thingsvidner, der alle frembare Vidne, at Vesterhæsing altid havde haft de Prædikener paa de store Højtidsdage, som plejede at holdes i et Hovedsogn, nemlig Højmesse og Aftensang, medens der i Lyndelse altid holdtes Froprædiken, ligesom ogsaa paa Bededagene i Fasten, og at Præst og Degn altid havde boet i Vesterhæsing, men ikke i Lyndelse, hvorfor og Dommeren kjendte, at Lyndelse ikke kunde anses for andet end Annex til Vesterhæsing; men da det paa den anden Side var oplyst, at Birgitte Rosensparre (til Sandholt) i sin Tid havde kaldet Hr. Niels Knudsen Sølle, og Gehejmerraad Corfitz Trolle kun af særdeles kongelig Naade havde kaldet ovennævnte Hr. Jørgen Pedersen (før Kongen afhændede V. Hæsing Kirke

¹⁾ Christian Urnes Enke, Ane Sofie Krabbe, ejede den 1695. 1703 havde Ivar Krabbe den.

²⁾ Se Dansk biograf. Lexicon. III, 138—9.

til Damsbo), og det var lovbestemt Praxis, at hvor to Sogne havde hver sin Patron og kun én Præst, skulde de skiftes til at kalde, saa kjendte Dommeren for Ret, at det tilkom Generalmajor J. de Bruin at kalde Hr. Jørgen Pedersens Eftermand.

Saaledes havde da Karen Lund sejret, thi den ny Præst, Niels Christensen Nyekirck, giftede sig med hende. Det er urigtigt, naar der i Wibergs Præstehistorie siges, at Enken havde 23 Børn at forsørge. Hr. Jørgen Pedersen havde været 3 Gange gift, første Gang med Anne Henningsdatter (af Kjøng), der døde 1696. (Ved Skiftet efter hende var der 11 Børn.) Anden Gang med Karen Jakobsdatter Elbogen, der bragte ham store Midler, døde 1698 og efterlod ét Barn, der snart efter ogsaa døde. Ved Hr. Jørgen Pedersens Død var der 12 Børn; men flere af dem havde givet Afkald og stod i gode Stillinger, og der var, efter den Tids Forhold, ikke liden Velstand, saaledes 155 Rd. i rede Penge, Guldsmykker for 142 Rd., Sølv for 190 Rd., deriblandt et stort drevet Bæger paa 50 Lod, en Vinkande paa 56 Lod, 4 Bægere, en forgyldt Pokal, Sølvskeer o. s. v. Blandt Skyldnere til Boen var ogsaa Sandholts Ejer for 64 Rd., der resterede for Ugedagsprædikener. Samme havde desuden laant en Kakkellovn og en Vindovn med Tud af Præsten. I Boen fandtes en Karet, paa den Tid et sjældent Kjøretøj i en Præstegaard.

Dette Præsteenkenes sikre økonomiske Stade har vist ikke været uden Betydning i denne Sag, thi Generalmajoren havde kun levet af Gjæld, siden han blev Sandholts Ejer. Han gav for Gaard og Gods 19000 Rd. og laante strax af Universitetet 19,500 Rd. 1718 gjorde han en stor Fallit.

De to Principper, hvorefter fattige Studenter kom i Embede i hine Dage, havde her prøvet Styrke med hinanden, og »Præsteenken« havde slaaet »Fruerpigen« af Marken. Mademoisellen blev paa Sandholt, og Wolfburg opholdt sig undertiden der. Den første Fortale til »Observationes sacræ« er dateret fra Sandholt. Det var ogsaa ved Massots Indflydelse, at Wolfburg 1712 fik Præste-

kaldet paa Avernakø, en Stilling, der kun daarligt passede for en Mand med hans literære Interesser, men som en praktisk Præstekone maaske dog nok kunde bringe noget ud af. Præsten kunde sysle med Bog og Pen, medens Konen drev Fiskeriet og Kornavlen og udpressede det mest mulige af Øboerne i Retning af Græsningsret. Men nu viste der sig et Par meget væsentlige Hindringer for, at Ægteskabet kunde komme i Stand. Der var Religionsforskellen, som Wolfburg højlig forsikrede, at han aldrig havde tænkt paa; og saa viste det sig, at »Mademoisellen» var »Madame«. Hun havde været ulykkelig gift og var flygtet fra Manden; nu havde han faaet hende opspurgt. Dette gav paa forskellig Vis Anledning til Sorg for de Forlovede. Wolfburg synes at have elsket Massot; han erklærede, at han aldrig vilde gifte sig, i det mindste ikke saa længe hun levede. Med hende var det en anden Sag; hun tænkte paa at komme til sine Penge igjen, og det vilde være umuligt, hvis Wolfburg ikke giftede sig en Formue til. Den Begyndelse, han havde gjort paa Avernakø, spaaede ikke godt for hans økonomiske Stilling. Formanden, Hr. Thomas Vaabner, var en drikkfældig Stakkel, der kun efterlod sig Gæld. Han var af god Familie, og dels derfor, dels vel ogsaa af Medlidenhed med Enken havde Provsten og Vurderingsmændene lukket Øjnene for Præstegaardens Faldefærdighed og sat den til en Værdi af 450 Daler, medens den velholdte Præstegaard i Vesterhæsingene kun var sat til 300 Rd. Wolfburg stævnedes derfor ²²/₈ 1713 Provsten og Vurderingsmændene til Avernakø Birkething i Anledning af dette Syn og Vurdering, som han med god Føje kalder »ganske uhørlig«. Der fremkom ingen Modsigelse. Videre havde han bortforpagtet Præstegaarden og Tienden til Otto von Nøyendal og forbeholdt sig et Par Værelser; Kosten skulde han have hos Forpagteren. Paa den Maade kunde Massot have Ret i, at det vilde være længe, før Wolfburg vilde komme saa vidt, at han kunde tilbagebetale hende 400 Rd. Hun var derfor utrættelig i »med mange Bønner og

grædende Taarer« at forestille ham, at det var lige nødvendigt for dem begge to, at han giftede sig. Wolfburg gav da efter og indledede Underhandlinger med Enken efter Possementmager og Hof-Glarmester P. Hagendal i Kjøbenhavn. Hun var anset for at være et godt Parti. Mellemmændene fik flere hundrede Daler for at bringe Sagen i Stand; men da Wolfburg var bleven gift med Enken, og raadig over hendes Midler, viste det sig, at han var bleven bedraget. Enken havde forstukket en Del af sine Midler og af sit bedste Gods, saa alt i alt blev han kun Ejer af 1500 Rd. Efter Brylluppet havde han et Møde med Massot i Borgmester Friis's Gaard i Odense, hvor han skulde betale hende 700 Rd. De 300 Rd., hvormed Udbetalingen oversteg hendes Fordring, fik hun imod det edelige Løfte, at hun ikke vilde føre sin Formue ud af Riget, og at ingen anden end Wolfburg skulde arve hende. Naar saa Underhandlerne bleve tilfredsstillende, og Præstegaarden blev indrettet til at tage imod de nygifte, var det ikke store Midler, der blev tilbage, ja, naar der skulde være lidt at holde alting gaaende med efter de store Fordringer, Konen stillede, saa kunde Wolfburg ikke betale sin Gæld. Denne stod hos Tolderen Niels Jensen Frausing i Faaborg og skrev sig væsenligst fra Præstegaardens Indløsning. Frausing var en slem Mand, voldsom og raa; paa Grund af Bedragerier og Vilkaarligheder blev han omsider afsat. For at sikre sig mod ubarmhjertig Forfølgelse af denne, oprettede Wolfburg en Obligation paa en fingeret Gæld af omtr. 900 Rd., som han skulde være skyldig til Mademoiselle Massot, og hvorfor hun sagdes at have faaet al Præstens Bo, Afrøde og Tiende i Pant.

Denne Fremgangsmaade var ganske vist ikke meget hæderlig; men den var ganske almindelig paa den Tid. For øvrigt havde Præsten ikke underrettet Massot derom, og paa Birkethinget, hvor Obligationen var læst, var der ikke mange tilstede, saa Sagen var ikke videre bekendt. Den skulde dog faa slemme Følger for Wolfburg.

Der kunde ogsaa siges en hel Del mod den Maade, paa hvilken hans Ægteskab var blevet stiftet; men ogsaa derom gælder det, at saaledes stiftedes der aarlig Hundreder af Ægteskaber, og saaledes stiftes der nok endnu den Dag i Dag Ægteskaber, om end Mellemandlerne mulig ere billigere og gaa lidt finere til Værks dermed. I mange Tilfælde er det endda gaaet ret godt, hvor der fandtes en retsindig Tænkemaade paa begge Sider. Men saaledes skulde det ikke gaa med Wolfburg. Her laa Skylden dog efter alles Dom nærmest hos Konen.

Possementmagerenken havde nemlig været vant til at forbruge en stor aarlig Indtægt i Pragt og Vellevenet. Det kan vel være, at hun kan have været en Prydelse for et stort Hus i Hovedstaden; men da hun vilde overføre de store Forhold til den lille Præstegaard paa den lille Ø, tog det sig højst naragtigt ud. Fra Morgen til Aften sad hun i sin Lænestol med opsat Haar og i stiveste Stads uden at bestille andet end at kede sig og skænde paa Manden og Folkene. Hun havde ikke det ringeste Begreb om Husholdning, langt mindre kendte hun til Agerbrug og Fiskeri. Præsten maatte atter forpagte alt ud; denne Gang til en Adde Christian, og tage Kosten hos Forpagteren. I et satirisk Skrift, som nedenfor skal omtales, har han sigtet til sin huslige Ulyksalighed paa følgende Maade:

„Det ingen Under er, en Possemente-Mager
 i Verset tvungen er og ilde deri rager;
 hans Kone prygler ham, naar han tilpas ej staar;
 og hendes anden Mand ej bedre Lykke faar.“

Sognefolkene paa Avernakø holdt med Præsten og vidnede, at han ofte i sin Svaghed maatte fly Præstegaarden og gaa ud til dem, hvor han beklagede sin haarde Skæbne og unddrog sig den Klammer, Kiv, Forargelse og Guds Fortørnelse, der daglig førtes i Præstegaarden. Navnlig flygtede han om Lørdagen og blev hos Bønderne, til han skulde gaa i Kirke.

Provst Thorup har allerede fremsat Tvivl mod den Paastand, at Wolfburg i flere Aar skulde have forladt sit Embede for at arbejde paa sine Skrifers Udgivelse i Tyskland og Holland. Ved at gennemgaa Thingbogen faar man at se, at Præsten i alle de Aar, han boede paa Avernakø, til de forskelligste Tider mødte paa Thinget, saa hans Fraværelse ikke kan have strakt sig over længere Tidsrum.

Naar Wolfburg ikke gav Møde i sine egne Sager, saa havde han Degnen Ole Lavridsen at trækkes med. I Præsten Thomas Vaabners Tid kom Degnen stundom ikke i Kirken, og oftere satte han sig nede i Kirken og vilde ikke forrette sin Del af Gudstjenesten. 1716 ⁸/₁₂ maatte Wolfburg ogsaa søge ham for hans ulovlige Udeblivelse. Ofte havde Degnen Sager med Sognefolkene, snart var det for Slagsmaal, snart for Skældsord og uhøvisk Adfærd mod Kvinderne. Der var et vist Lune i Ole Lavridsens Grovheder, som naar han en Dag forklarede for en Bondeskone, at der var mange »Canallier« der paa Øen; han vilde ønske, at han havde en Snes af dem hængt op i Klokkerebet i Taarnet, og saa skulde hun hænge øverst. En Aften bankede han endog selve Ridefogden, Monsieur Westhoff, fordi denne havde efterlignet hans Brændevins-hoste. Endelig ³¹/₁₀ 1719 førte Wolfburg et Generalthingsvidne over alle Degnens Udyder, og de vare ikke faa: I syv Aar havde han kun 10 Gange ringet til Morgen- og Aftenbøn. Om Søndagen lod han Kirkegængerne om at ringe; selv sad han paa de Steder, hvor der var Brændevin at faa, og Præsten og Menigheden maatte vente paa Kirkegaarden, til Ole blev ledt op, saa han kunde lukke op for dem. Under Prædiken faldt han regelmæssigt i Søvn, og naar Præsten gik af Prædikestolen, maatte han ruske i Ole, til han kunde faa ham vækket. Ved en Altergang havde han slaaet Vinflaskerne i Stykker, en anden Gang havde han væltet Alterlysene, og en Gang havde han glemt at slukke Lysene, saa de til Folks store Forskrækkelse brændte helt ned. Naar han skulde læse med Ungdommen

i de to Byer, mødte han kun sjældent, og han nøjedes da med at sætte dem ny Lektion for og hørte dem aldrig. Præsten havde erhvervet en Formaningsskrivelse fra Provsten til Opbyggelse for Ole; men da han gjorde Forsøg paa at meddele ham den i Kirken, førte Degnen mange unyttige Ord og forargelige Gebærder. Alt dette uagtet forblev Degnen dog i sit Embede; Degneboligen faldt ned — saa indrettede han sig en Garderobe bag Alteret. Skifteprotokollen har angaaende Ole, da han 1731 var død, »at han intet efterlod sig uden et dødt Legeme og nogle gamle Pjalter, der ikke vare en Skilling værd«.

Af denne Thingfærd synes at fremgaa, at Wolfburg ikke kan have gjort sig skyldig i nogen Forsømmelse med Hensyn til sin Embedsførelse, da Degnen ellers nok skulde have opregnet hans Synderegister.

Den eneste Forsømmelse, Wolfburg søges for, er i Aaret 1716, da han havde glemt at opgive Mandtallet for sin egen Familie og for Degnens Vedkommende. Der blev da oplyst, at det ikke forholdt sig saa; Præsten havde nogle Dage senere afsendt de befalede Oplysninger; for Øjeblikket var han fraværende paa en magtpaaliggende Rejse til Holsten. Denne Rejse har formodentlig været foranlediget ved Udgivelsen af hans exegetiske Skrift: »Observationes sacræ in Novum Testamentum etc.». Flensburg et Lipsiæ 1717, 4to. Den anden Fortale til dette Skrift er dateret Avernakø.

Men Wolfburgs huslige Forhold skulde endnu blive langt ulyksaligere. Han havde haft en gammel, tro Husholderske, »Mutter Postmesters«, der rejste fra ham. Det traf sig da, at »Mademoisellen« var der i Besøg, under hvilket Besøg hun var bleven bekendt med, at Wolfburg havde benyttet hendes Navn for at sikre sig mod Tolderen. Hun greb nu Lejligheden til at faa fast Fod i Huset, idet hun forestillede Præsten, at han og Konen umuligt kunde være der ene; hun vilde paatage sig alt det praktiske, som

hverken han eller Konen havde Forstand paa, og Penge til Udlæg til Huset og Driften skulde hun nok skaffe.

Hun forfulgte nu Præsten med Smiger, til hun fik Obligationen listet fra ham; hun forestillede ham, at den var meget sikrere hos hende end hos ham. Men, da hun først var bleven raadig over den, blev det først rent galt; hun listede sig nu efter Præsten, naar han efter gammel Vane gik ud til Bønderne for at være i Fred; hun lurede ved Dørene, og naar hun hørte sig omtale, rev hun Døren op, kom springende ind og overfusede Alle med Grovheder (Thingsvidne ^{17/10} 1719).

Til denne huslige Elendighed kom Wolfburgs Strid med Biskop Worm angaaende »Observationes sacræ«, hvilken Strid nok fortjente en nærmere Undersøgelse. Den kostede ham, som han siger paa Birkethinget, hele hans timelige Velfærd.

Men Wolfburg havde ogsaa Venner. Der var nu først hans Menighed, der opretholdt ham under hans huslige Elendighed, og det tør vel nok forudsættes, at den Præst, der har en saadan Støtte, ikke kan være af de ringeste. Saa var der hans Embedsbrødre, af hvilke flere, og det de betydeligste, som Provsten, den udmærket dygtige men beskedne og forsigtige C. Wielandt, og Kapellanen i Faaborg, Hr. P. Rauberg, først maa nævnes. Det Skrift, Wolfburg sigter til i det af Provst Thorup meddelte Brev af 2den Januar 1720, var utvivlsomt Wielandts Exegese over Johannes' Aabenbaring. Efter Svigersønnen og Eftermanden Lambert v. Haven betaltes det under Haanden med 36 Rd. Wielandt turde, advarét ved Wolfburgs Skæbne, ikke lade det komme i Trykken. Den ivrige Søgen efter kætterske Meninger har vistnok foranlediget, at de bedste Frugter af de lærde Præsters Studier ikke kom i Trykken, men til stort Tab for Efterslægten efter kortere eller længere Tids Forløb kom i Spækhøkernes Hænder.

Endelig havde Wolfburg ogsaa mægtige Velyndere, ellers var han vel heller ikke sluppen saa godt fra det.

Blandt disse maa fremhæves Braherne, i hvis Bibliothek flere af hans Skrifter endnu findes. Ved Landsdommer og Etatsraad Jørgen Brahes Død sang Wolfburg i høje Toner til denne lærde og ædle Herres og Frues Pris:

Berømte Brahers Byrd blev billigen bedrøvet
ved Jørgen Brahes Død; men hvem blev mest berøvet?
Fru Anna Helvig Thott, der misted saadan Mand,
ved hvis Forlis og Død ej høj're mistes kand.

Hans Død er Død for Dyd; hans Dyd er Død for Døden;
Dyd døde i hans Død, har Døden Død fornøden?
Da blier den død det ved Hr. Jørgen Brahes Dyd,
hvis Navn har evig Lyd, hvis Sjæl har evig Fryd.

Er da al Dyd nu død; hvi lever da hans Frue?
som af al ædel Dyd har højeste Formue;
hun i den Herres Død af sig maa miste halt;
af Dyd beholder hun dog udi alting alt.

Saa mister hun — og dog ei siges kan at miste,
endskjøndt det høje Baand ved Døden maatte briste;
thi da det var et Par, da var de begge eet;
halvt nu fuldkomnere ej Verden haver seet.

Fru Anna Helvig Thott alene nu er bleven,
alene og for Dyd herefter blir opskreven,
thi hendes Herres Død for tidlig hindret at
bevise længer Dyd, ved sidste gode Nat.

Dog ved den Herres Død en dobbelt Baade vindes:
hans Dyd i Livet sees, hans Liv i Døden findes.
For os at tale om det første billigt var,
for ham at tage mod det sidste Himlen bar.

Gravskrift:

Dyd, Godhed, Ret og Skjæl, Forstand og Lærdoms Ære,
Og hvad der mere kand hos store Herrer være,

til evigt Minde og højædle Stammes Gavn
begribes alt udi Hr. Jørgen Brahes Navn.

Det Minde skal staa fast hos dem, dig efterlever!
Hans ædle Siæl hos Gud i evig Ære svæver
og skjøtter ei vor Roes, da den er udi Fryd;
dog skatter Hvermand høit den Herres ædle Dyd¹⁾.

Den, der kunde tale til sin Samtids mægtige paa en saadan Maade, kunde umulig savne Velyndere og Beskyttere. For øvrigt vise disse Vers, at Magister Wolfburg var i Besiddelse af stor Sprogfærdighed; men man ser ogsaa let, at Digter var han ikke. Ikke engang Sands for det sømmelige kan man tillægge ham, naar man ser hen til et satirisk Digt, han (pseudonymt) udgav 1724. Thi det er af den groveste Slags. Imidlertid kan der dog, selv i et saadant fra den gode Smags Synspunkt aldeles forkasteligt Arbejde, findes et og andet, der i kulturhistorisk Henseende ikke er uden Interesse, saasom hans Skildring af den Tids Rabulister eller Lovtrækkere, hvori det bl. a. hedder:

Det skader icke, at engang
en Rabulist formaster
sig udi Lov og Rettergang,
frivillig sig forhaster,
sig straxen klager rettesløs,
naar ey hans Forsæt fremmes;
han derfor ey er raadesløs,
skjønt han i Dommen klemmes.
At give Mulct og Bøde til
nu een, nu anden Casse,
han holder det ikkun for Spil,
hand veed det vel at passe,

¹⁾ Efter denne Gravskrift følger »Epitaphe en Francois», ogsaa af Wolfburg; det skal dog ikke her meddeles.

hans Principal betale maa
 til dem, som det inddriver.
 Ja! om i Rette ey at gaa
 herefter dømt hand bliver,
 strax Principalen skaffer ham
 Oprejsning for sin Skade,
 saa det er ham jo ingen Skam
 sig tit at fælde lade.

Det var rigtig Rabulisternes Tid, og Wolfburg havde ved sine hyppige Retssager havt god Lejlighed til at lære dem at kende. Faaborg og Omegn havde nogle udmærkede Eksemplarer af Arten, saaledes Anders Petersen Hartkrog, om hvem kan henvises til Blochs fynske Gejstlighed I, 187 o. fl., den før nævnte Tolder Niels Jensen Frausing, Prokurator Kastrup, der for Falsk blev dømt paa sine Fingre, o. m. fl. Det var jo kun faa Aar, før Christian den Sjette slog et Hovedslag mod Rabulisterne ved at indføre juridisk Eksamen, hvorved Adgangen til Sagførervirksomhed vanskeliggjordes. Spørgsmaalet havde paa den Tid en Interesse, som det nu er vanskeligt at fatte, naar man ikke har et indgaaende Kendskab til Tidens Retsforhandlinger. Der var neppe nogen Sag saa smudsig, at Rabulisten ikke vovede et Forsøg paa at iføre den Dydens Klædebon.

Visse Ting kunne tyde paa, at Wolfburgs Satire skal være en Parodi paa Holbergs Peder Paars; men i saa Tilfælde er den rigtignok en meget uheldig Efterligning; thi naar man ikke kan lade være at le ad Holbergs Skæmt, om den end kan være ligesaa grovkornet som Wolfburgs, saa kan man ikke undgaa at væmmes ved den sidstes, hvorfor det ogsaa falder lidt vanskeligt at lade ham vederfares fuld Retfærdighed. Dog er det temmelig sikkert, at det er uretfærdigt at tillægge Wolfburg usædelige Motiver. Han synes endogsaa at ville optræde som Sædelighedens Forkæmper, naar han ser lidt surt til de »søde Arier« af Datidens fejrede Komponister.

I det foranstaaende vil der vist findes fyldestgjørende Oplysninger, hvorfor dette den lærde Tids Vidunderbarn, som Wolfburg jo var, ikke kom til at holde, hvad Barnealderen forjættede. Skyldfri var han ikke; men han var neppe værre end mange i hans Samtid. At han kunde glemme Religionsforskellen, da han forlovede sig, var egentlig ikke saa underligt; det lærde Tidsrums Theologer kæmpede hæftigt nok om den mindste Tøddel; men det var vel mere for at lægge deres Lærdom for Dagen, end fordi de følte sig drevne og tvungne af Samvittigheden. Studiet af den Tids Literatur vækker Beundring og Forbavselse, men meget lidt af Sympathi. Dog gælder dette hverken mer eller mindre Mag. Wolfburg end hans Aandsfæller.

Pietismen, eller — hvad jeg heller vil kalde den — den praktiske Kristendom, var i det hele et betydeligt Fremskridt. Faren laa blot i, at den fik for megen Vind i Sejlene og fik Magtlyst. Praktisk Kristendom og Herskesyge kunne selvfølgelig ikke forenes. Om Wolfburgs Kritik af den Tids Mission blandt Hedningene i Indien lod der sig sige adskilligt. Ret betragtet var den maaske ikke saa ganske ugrundet.

Til Hr. Lærer S. Jørgensens foranstaaende Bidrag til den i sin Tid meget omtalte Avernakøpræsts Levned kan følgende Aktstykker vedrørende Øens Kirkehistorie føjes, idet de tillige kunne tjene til at supplere de af nuværende Rigsarkivar A. D. Jørgensen i sin Tid i Ny kirkehist. Saml. V, 639 ff. meddelte Efterretninger angaaende Arnacke eller Avernakø Kirke.

1.

Arnack Ø.

En liden Gaard og Hus til Præsten, til hvilken er ingen Saaland, men Bønderne derpaa Landet saar Præsten aarligen i deres egen Jord 1 Ørte Rug og 1 Ørte Byg, og [have] undt hannem saa meget Eng hvert Aar som til

5 Læs Hø. — Tienderne (3: Tiendeyderne) paa Landet ere 17 og give da hver aarlig til Præsten 1 Ørte Hartkorn i Skjæppen, som er 17 Ørter Korn, og 17 Tr. Kul og 17 Læs Ved.

Degnens Rente paa samme Ø: et lidet Degnehus, som hverken er Ager eller Eng til. Degnekorn 1 Pund Byg 13 Skp. Havre.

Af en Indberetning i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 14. Stykket, der er udateret, maa være fra det 17de Aarhundrede.

2.

Hr. Mogens Kaas at erklære sig om Auernachs Kirkes Anpart Tiende, Sognemændene begjære.

F. 3. V. s. G. t. Eftersom mange Auernachs Sognemænd under Eders Len for os underd. haver ladet andrage, de ikke af deres egen Formue eller Kirkens aarlige Indkomst [formaa] den af Grunden at lade opmure, som de sig have foretaget: hvorfor de underd. haver været begjærendes, at de selv maa perpetuerlig beholde bemeldte Kirkes aarlige Tiende, uden nogen Regnskab derfor at gjøre. Erbydendes sig derimod bemeldte deres Kirke paa egen Bekostning at ville opbygge og tilbørligen med des Tilbehør vedligeholde, saa at ej derpaa skal beklages. Thi bede Vi Eder og naadigst ville, at I Eder med forderligste erklærer, hvo samme Tiende nu i Fæste haver, og om I eragter, at bemeldte Kirkes Anpart Tiende efter deres Begjæring og imod deres Tilbud uden nogen Præjudice eller Skade [dennem] at kan forundes; hvilken Eders underd. Erklæring herom I os med forderligste haver at tilstille lade etc. Flensborghus den 31 Juli 1654.

Fynske Tegnelser VII, 180 a.

3.

Hr. Mogens Kaas at lade Præsten paa Auernach bekomme 10 Læs Ved af Nyborg Lens Skov istedenfor 10 Læs af Korshavns Skov.

F. 3. V. s. G. t. Eftersom os elsk. hæderlig og vellærd Hr. Hans Lauritzen, Sognepræst paa Auernach under Eders Len,

underdanigst hos os haver ladet andrage, at hannem af vores elsk. kjære Hr. Fader, sl. og høylovlig Ihukommelse, var bevilget aarlig til Ildebrand 10 Læs Ved af Kørshavns Skov, som nu til os elsk. Otte Krag etc. for 16 Svins Olden blandt andet vort og Kronens Gods er bleven pantsat: Thi bede Vi Eder og naadigst ville, at I lader bemeldte Hr. Hans Lauritzen aarligen her efter indtil paa videre naadigst Anordning, istedenfor bemeldte 10 Læs Ved i Kørshavns Skov, bekomme 10 Læs Ved af vore og Kronens næstliggendes Skove i Eders Len, hvor det bedst uden Skovskade ske kan. Dermed etc. Flensborghus den 31 Juli 1654.

Fynske Tegnelse VII, 180 b.

Stempel 4 Rdl.

4.

Vi Frederik den Tredie (osv.) Gjøre alle vitterligt, at eftersom os elsk. hæderlig og vellærd Hr. Hans Lauritsen Kjærteminde, Sognepræst paa Auernach under Nyborg Len, for os underd. haver ladet andrage og beklage, hvorledes Præstegaarden, han i boede, udi næst forleden Aar er afbrændt, og paa en Timestid al hans timelig Middel for-tæret, hvorover han udi Armod skal være geraaden: Da have vi, efter underdanigst Ansøgning og Begjæring, naadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at han af hver Kirke udi Fyns Stift, som befindes at være ved Middel og Forraad¹⁾, maa nyde og bekomme 2 Rdl. Thi byde vi hermed og befale vore Lensmænd samt Kirke-værger og alle andre, som over Kirkerne Jus Patronatus have eller paa deres Vegne over des Indkomst raade og disponere, at de forskr. Hr. Hans Lauritsen forbemeldte Hjælp og Undsætning, saaledes som forskrevet staar, lade bekomme og følgagtig være. Desligeste ville vi og alle og

¹⁾ Hvor mange af den Slags mon dør var strax efter en treaarig Krigs Ødelæggelser?

enhver af Gejstligheden i bemeldte Fyns Stift hermed deres kristen Kjærlighed og Gemyt imod deres nødlidende Næste og Jevnkristen have erindret og til Sinde ført, at de, enhver efter sin Middel og Lejlighed, hannem i lige Maade med nogen Undsætning til Hjælp komme. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 27. Junii A° 1661. Under vort Signet.

Friderich.

E. Kragh.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 17.

5.

Arnache Præstegaards Tillæg og Præstens Indkomme.

Paa Præstegaarden findes et Kongebrev i Stiftskisten med kgl. Benaadning, at baade Sædelandet og Høbunden skal være lige saa fuldkommen til Præstegaarden som til en af de andre Gaarde udi Arnache; mens befindes dog, at det paa mange Steder mangler i Præstens Maal, som nu ikke er i lige Proportion med de andre hans Rensbrødre¹⁾.

I samme Kongebrev er ogsaa Præsten benaadet aarlig at nyde 10 Læs Ved af Korshavns Skov uden Betaling, hvilket min sl. Formand ikke i en rum Tid, og jeg ikke heller i min Tid har nydt.

Præsten der har 16 Decimantes, hvilke give ham sin Tiende ikke i Kjærven, men i torsken Korn 12 Tdr., derforuden 16 Læs Ved og 16 Tdr. Kul.

Degnen har en Bolig i Munkø, hvortil er intet mere end 1 Skp. Land at saa. Hans Rente er 2 Pund Byg om Jul, 1 Brød og 1 Stykke Kjød af dem, som have det.

Præsterne, der har været, ere²⁾:

Hr. Anders Munch.

Hr. Hans Mortensøn.

¹⁾ Vistnok de, hvis Ager-Rene stødte til Præstens.

²⁾ Denne Præsterække er dog ikke ganske fuldstændig (se Wiberg I, 130 f.).

Hr. Jacob Jørgensøn, som druknede paa Korshavn Rev, da han var i Kirkebud.

Hr. Peder Jensøn¹⁾.

Hr. Hans Lauritsøn.

Hr. Jens Christensøn Bang.

Monumenter findes der ingen uden en paa Korshavn; det kaldes af de gamle en Helligdom; fortælles, at Munkene der have i fordums Dage holdt deres Messer.

Arnache den 3.

Jens Christensøn Bang

Februarii 1668.

p. l. m. m.

Orig. i Fyns Bispearkiv, Salling Hrd. 17.

6.

Biskop Niels Bang befaler Hr. Jens Bang, Sognepræst paa Avernakke, »at han med forderligste igjen hidkommer og med sig tager de Breve, som Kirken vedkommer der paa Landet, eftersom det mig vedkommer efter min allernaad. Herres og Konges Befaling at vide Underretning om Kirkers og Skolars Tilstand her i Stiftet, tvivlendes ingenlunde derpaa, at samme Breve, hos hvem de findes der paa Landet, jo blive hannem følgagtig.« Dat. Odense 27. Oktober 1668.

Odense Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 216.

7.

Peder Rasmussens Forpligt til Biskop D. Niels Bang ved sin Kaldelse til Degn i Arnakke Sogn. Dat. Odense 10 Februar 1670.

Odense Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 161.

¹⁾ Peder Jensen Hjallesø, jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 646—7.